

PRIKAZI KNJIGA

str. 175 - 184.

Mag. Rajko Knez: *Odgovornost gospodarskih subjektov za obremenjevanje okolja v materialnem in mednarodnem zasebnem pravu* (Odgovornost privrednih subjekata za zagađivanje životne sredine u materijalnom i međunarodnom privatnom pravu), Pravna fakulteta, Maribor 1998, str. 143

Druga polovina XX veka ostaće upisana u istoriji čoveanstva kao vreme u kojem je ugrožavanje života na Zemlji postalo jedan od onih problema koji su, u relativno kratkom vremenu, prešli iz sfere konstatacije činjenica u politiku zaštite životne sredine i programa akcija, te postali predmet međunarodne legislative i unutrašnjeg prava država. U nastajanju je pravo životne sredine, čija antropološka usmerenost znači da je u središtu predmeta tog prava čovek, uslovi njegovog života danas i u budućnosti. Po redosledu stvari, ponosi se onim što je postigao tehnološkim razvojem, u stalnoj je utakmici za prestiž "u odnosu na

druge", a ne primećuje da nekontrolisanim ponašanjem u odnosu na prirodne resurse, on u velikoj meri utiče na životnu sredinu, da mu se to u izmenjenim prilikama vraća i dovodi u pitanje njegovo zdravlje i sam život.

Svest o takvim "poremećenim" odnosima između čoveka i prirode, o potrebi da svi njegovi zahvati u prirodu moraju imati određenu granicu, merenu potrebama očuvanja životne sredine i njenog održivog razvoja, delovala je sporije od onoga što je uticalo na njenu degradaciju. Takve pojave se, možda, mogu objašnjavati, ali ne i pravdati. I kada se identifikuju uzroci ugrožavanja životne sredine i njegove posledice

Drugi deo knjige, već po naslovu, pripada opštim razmatranjima o odgovornosti za životnu sredinu. Ali, u okviru takvog naslova, pisac postepeno prelazi sa opštih, teorijskih pitanja na pitanje osnova građanskopravne odgovornosti i njene primene u oblasti naknade štete za ekološku štetu, i na pitanje odnosa između stvarnopravne i obligacionopravne zaštite u slovenačkom pravu. U tom delu knjige, pisac navodi primere iz uporednog prava, razmatra ih sa stanovišta prava Evropske unije i daje određena rešenja *de lege lata* prema slovenačkom pravu. Sa različitim varijantama on taj metod primenjuje i u sledeća tri dela knjige (delovi: III, IV i V).

Treći deo knjige je u celini posvećen pitanjima uporednopravnog regulisanja odgovornosti za štetu u životnoj sredini i razvoju te vrste odgovornosti. Istraživanja te problematike vršena su na primerima prava odgovornosti za štetu u životnoj sredini Evrope, analizirani su pravni vid delatnosti Saveta Evrope (Luganska konvencija) i pravo Evropske unije. Ukazano je na sličnosti slovenačkog zakonodavstva sa navedenim evropskim primerima, ali i na

njegove nedostatke i praznine u tom segmentu prava odgovornosti.

Sa stanovišta međunarodnog privatnog prava, odgovornost za životnu sredinu koja pada na privredna preduzeća, posebno na višenacionalne oblike koji karakterišu strana ulaganja (*joint ventures*, koncerni), razmatrana je u četvrtom delu knjige. Ovaj deo problematike pisac smatra posebno značajnim. U pitanju su ne samo "tipični slučajevi" zagađivanja životne sredine, kada se odgovorni subjekt može lako identifikovati, već i oni slučajevi kada se proizvodnja koja nanosi štetu životnoj sredini "prenese" na prostore preko granica svoje države, jer je domaći standardi ne tolerišu. Na taj način pisac daje odgovore na pravna pitanja koja se postavljaju u onim slučajevima kada se izvor zagađivanja nalazi u državi zagađenja, ali je emitent pravno lice sa stranom pripadnošću. Može se govoriti o slučaju kada je osnivač pravnog lica u državi zagađenja strano pravno ili fizičko lice ili ima svoj udeo u kapitalu tog lica. Iz prakse koja je poznata po tome da su u prošlosti višenacionalna društva zagađivala životnu sredinu i na taj način izazivala štetu velikog obima, pisac

podvlači razliku između tzv. internacionalnih i transnacionalnih slučajeva. Da bi te savremene pojave bile na pravi način uočene i dovedene u vezu sa osnovnom temom knjige - tj. sa odgovornošću privrednih subjekata za zagađivanje životne sredine, pisac ulazi i u pitanja pravnog režima stranih ulaganja i, posebno, pitanja statusnopravnih uređenja privrednih subjekata. Ovde se uporednopravno istraživanje tiče *common law*-a i kontinentalnog pravnog sistema.

Dva poslednja dela knjige pripadaju međunarodnom privatnom pravu. Peti deo je posvećen pitanju sudske nadležnosti u sporovima o naknadi štete sa međunarodnim elementom, i pitanju, koje merodavno pravo se u takvim slučajevima primenjuje. S obzirom na činjenicu da je jedna od osobenosti ekoloških šteta - pomenuti međunarodni element, pojava česta u praksi, vredno je obratiti posebnu pažnju na taj deo knjige. I ta pitanja pisac razmatra primenom uporednog metoda, da bi neka rešenja unutrašnjeg prava država poredio sa pravom Evropske unije. Briselska konvencija (1968), čiji ratio legis pisac nalazi u "slobodnom protoku sudskih

odluka" je bliže razmatrana, i taj slobodan protok sudskih odluka se može tumačiti kao još jedan od osnovnih ciljeva osnivačkog ugovora Evropske ekonomske zajednice. U neposrednoj vezi sa razmatranim pitanjima sudske nadležnosti je utvrđivanje prava koje će sud u konkretnom slučaju primenjivati. Dakle, koje pravo će biti primenjeno kada je predmet spora utuživanje šteta zbog prekograničnog zagađivanja, zagađivanja domaćih pravnih lica sa stranom pripadnošću i zagađivanja u tranzitu.

Iako je pisac svaki deo knjige (osim dela I i III) završavao (pod posebnom tačkom) sa "konstatacijama", nekom vrstom zaključaka, on je poslednji, sedmi deo knjige, označio kao zaključak. U tom delu pomenuta namena studije, da se ukaže na značaj koji ima odnos međunarodnog privatnog prava i materijalnog prava, uključujući tu i odnos sa nadnacionalnim (evropskim) pravom, ostvarena je na način o kojem treba reći nešto posebno. Postoje zainteresovanost ili obaveze, da pomenuto evropsko pravo postane deo slovenačkog pozitivnog prava, i čitava studija pokazuje da je neophodno povezivati "poznate",

"stare" institute prava, sa "novim", čije je uvođenje u pravni sistem moguće jedino ako se vodi računa o osobenostima problema odgovornosti i šteta u okviru ekološkog prava. Ali, kao što ekološko pravo nastaje sa obeležjima nadnacionalnosti i globalnosti problema koje ono ima da rešava, tako i pisac ove knjige dosledno zasniva svoje istraživanje na unutrašnjem (uporednom), regionalnom (ko-

munitarnom) i međunarodnom privatnom pravu.

Naučna aparatūra ove knjige dozvoljava zaključak da ona pripada kategoriji monografskih naučnih studija, ali ne previdamo njenu pedagošku vrednost i, posebno, moguću korisnost praksi. Dva rezimea, na engleskom i nemačkom jeziku, su doprinos kvalitetu uređivanja takvih knjiga.

Dr Vida Čok

Prof. dr Radoslav Stojanović, *Spoljna politika Evropske unije*,
Beograd, Dosije, 1998, 250 strana.

Profesor Radoslav Stojanović u svojoj knjizi *Spoljna politika Evropske unije* bavi se tim fenomenom vrlo sistematično nastojeći da otkrije genezu postanka sadašnjih elemenata te politike. U tome uspijeva koristeći svoj istančani smisao za procjenu validnosti pojedinih rešenja. Na osnovu svoga izuzetnog poznavanja globalnih politickih odnosa izvodi sudove o mjestu i ulozi politike Evropske unije u njima.

Knjiga ima 250 strana i podijeljena je na: uvod, 6 glava,

priloge, registar pojmova i odbranu literaturu. Nastala je na osnovama materijala za predavanja koja je profesor Stojanović držao na postdiplomskom kursu Evropskog prava na Pravnom fakultetu u Beogradu. Knjiga je znalački spoj neophodnih elemenata iz diplomatske istorije, međunarodnog prava, spoljne politike i međunarodnih odnosa. Takva kompleksna struktura donekle je uslovljena okolnošću što je pisana sa namjerom da posluži kao udžbenik za postdipolomante. Usljed toga su date i

neka simplificirana teorijska objašnjenja koja bi dosljednim metodološkim pristupom ovoj temi bila izostavljena.

Medjutim, prof. Stojanović manirom vrsnog pedagoga eksplicira kako u uvodu tako i u ostalim djelovima sve neophodne elemente pojedinih pojava od njihovog nastanka, konceptualizacije, teorijske obrade i razvojne komponente. To iz razloga što samo takav pristup može imati pedagoško i naužno opravdanje. U uvodu autor daje definiciju spoljne politike pod kojom podrazumijeva "skup odluka koje jedna država donosi o svojim odnosima sa drugim državama". Ukazuje da je spoljna politika država kao predstava u spoljnom svijetu ustvari "apstrahovani oblik države kao cjeline". Pri tome podvlači da niti jedna zajednica pa ni država nije monolitna u asolutnom smislu. Iz takve strukture kao i iz same prirode spoljno politickog djelovanja izvodi se polivalentna struktura spoljne politike. Naravno, riječ je o djelatnosti podložnoj raznovrsnim promjenama prije svega u skladu sa interesima koji nijesu vječne već promjenljive kategorije. One se utvrđuju odgovarajućim odlukama "u skladu sa

percepcijama vrednosti u jednom vremenu i prostoru".

Prva glava knjige sadrži prikaz evolucije integracija Zapadne Evrope poslije II svjetskog rata. Takođe se u opštim crtama govori o projektu ujedinjene Evrope na osnovama hegemonizma Njemaca ili Francuza, a u slovenskom svijetu Rusa. Takav projekt nije bilo moguće sprovesti. Došlo se do stvaranja partikulrnih država sa legitimitetom izvedenim iz prava na samoopredjeljenju naroda, zaštiti manjina i teritorijalnom integritetu. Takav model i sami smo svjedoci bio je generator kriza i sukoba takvih razmjera da se moralo u novom poretku, do tada važeća dilema "rat ili mir" transformisati u dilemu "mir ili opstanak". Pokazalo se da poredak koji počiva na pravu jačega nije moguće održati. Valjalo je napustiti politiku ratova jer je ugrožavala opstanak evropske civilizacije. Bilo je očigledno da se budućnost Evrope mora zasnivati na eliminisanju sukoba. Da bi se to postiglo morala su se otkloniti brojni uzroci na planu politike. Riječ je o vrlo kompleksnim problemima koji zbog svoje složene strukture zahtijevaju duže vrijeme za rešavanje. Stoga se pristupilo

razradi modela funkcionalne integracije prije svega u sferi ekonomije. Tek je ugovor iz Maastrichta 1991. godine otvorio put jedinstvenoj spoljnoj politici Zajednice. Ostajući donekle u okvirima naslijeđenih modela ona je bivala obogaćena prodorom u sfere obrazovanja, zaštite potrošača, saobraćaja, energetici, kulturi, telekomunikacijama i dugom o čemu profesor Stojanović evropski racionalno raspravlja uzimajući u obzir karakter nekih ograničenja koja bi mogla dovesti do usporavanja označenog procesa.

Druga glava donosi sistematsku i detaljnu analizu gradnje Evrope posle Drugog svjetskog rata. Cjelovito su analizirane sve okolnosti koje su sputavale pa i onemogućavale realizaciju ideje ujedinjenja. U opticaju su bile dvije osnovne ideje i to unionistička (federalistička) i internacionalistička sa predominantnim jedinstvom na ekonomskom planu. Preovladala je druga koncepcija. Trebalo je na početku prevladati strah od Njemačke i otkloniti nezdrave elemente rivaliteta između Francuske i V. Britanije. Takođe se trebalo suprotstaviti ekspanziji SSSR-a. Usljed toga bezbjednosna pitanja imala su prevagu u

odnosu na ostala. Pokazalo se neophodnim povezivanje sa SAD radi stvaranja koncepta efikasne odbrane vrijednosti zapadne civilizacije.

Uopšteno govoreći ovakvi uslovi ograničavali su manevarsko polje dejstva za sprovođenjem čvrstih elemenata ujedinjenja. Gotovo sve države zapadne Evrope još uvijek su svoje interese stavljale iznad svih drugih interesa. Jedinstveni evropski akt iz 1987. g. ne uspeva da prevlada tu ozbiljnu prepreku. Željena komponenta nadnacionalnosti pretvara se u međudržavne odnose koji su neminovno morali biti podvrgnuti zakonitostima međunarodnih odnosa. To svakako samo po sebi isključuje visoki stepen jedinstva u spoljnoj politici država Zajednice.

Glava tri bavi se problemom promjena u ravnoteži snaga nastaloj posle raspada SSSR-a. Analizirana je politika ravnoteže snaga koja počiva na sili. Ona kao takva nije se mogla održati niti biti faktor stabilnosti i mira. Uistinu, valja naglasiti da je ravnotežu snaga moguće održavati sve do onog vremena do kada je moguće održati ravnotežu interesa. S obzirom na to da je u takvim poretku stvari vojna sila glavni

opredjeljujući faktor javlja se fenomen trke u naoružavanju. U osnovi ovoga procesa pored ostalog je i beskonačna težnja da se ostvari prednost, što neminovno dovodi do pojačanog angažovanja ekonomskih resursa i zapostavljanja djelatnosti izvan vojnog kompleksa. Vrlo su suptilne i podrobno analizirane sve vrste ravnoteža snaga kao i faktori na kojima počivaju. Takođe je ukazano i na dalekosežni značaj promjena u ravnoteži snaga nastalog nakon pada realnog socijalizma. Iznjete su razlozi koji pokazuju prednosti multipolarnih faktora i činilaca stabilnosti u međunarodnim odnosima, kao i loše strane unipolarne projekcije međunarodnih odnosa.

Razmotrena je uloga i značaj ujedinjenja Njemačke i dileme koje su iz toga fakta proizašle. Ukazano je na osnovnu protivurečnost koju je trebalo riješiti u korist integracionih procesa, a to je odluka same Njemačke da ih snažno podrži i da otkloni samostalan put koji bi ugrožavao označene procese. Veoma je striktno analizirana uloga svih relevantnih država i regionalnih integracionih blokova u procesima globalnih ekonomskih tokova. S obzi-

rom na brojne, ne rjetko burne, promjene u svijetu autor zaključuje da se čitav svijet nalazi u tranziciji, s tim što se za bivše komunističke zemlje pod tim podrazumjeva i neophodnost strukturnih promjena u privredi i političkom sistemu. Nasuprot tome, kod razvijenih zemalja taj proces se sastoji u traženju puteva za jačanje tržišnih mehanizama i slobode stvaralaštva.

Glava četiri bavi se problemima transformacije Evropske zajednice u Evropsku Uniju. Najveća pažnja poklanja se razmatranju problema dvije najbitnije komponente i to prve - stvaranje evropske monetarne unije i drugo, uspostavljanje zajedničke spoljne politike, bezbjednosti i odbrane. Obje komponente morale su biti projektovane za cjeli kontinent jer je u suprotnom postojala opasnost da dođe do novog grupisanja država, što bu u krajnjem moglo proizvesti stvaranje novih saveza i oživljavanje modela ravnoteže snaga. Bezbjednost i odbrana su nedjeljivi elementi spoljne politike, a istovremeno su i pokazatelje moći pojedinih subjekata međunarodnih odnosa. Vidljivo je da Evropska unija u brzim promjenama za sad ipak samo trasira put

zajedničke bezbjedonosne politike. Ta politika mora biti fleksibilna, ne rjetko supsidiarna i u zajednici sa NATO-m. Očigledno, započet je veoma složen proces koji zajedno sa monetarnom unijom može dovesti do viših i značajnijih dometa.

Peta glava sadrži probleme odnosa Evropske unije prema jugoslovenskoj krizi. Potanko su iznjeti uzroci kolapsa međunarodnih odnosa stvorenih u bipolarnoj blokovskoj strukturi.

Vidljivo je bilo da Evropska unija nije mogla imati autonomnu ulogu u politici bezbjednosti bez učesća SAD. Gotovo sve velike sile bile su više okrenute redefinisanju svojih interesa negoli bavljenjem pitanjima raspada Jugoslavije. Osim toga nije moglo biti koncipiran jedinstven stav na jugoslovensku krizu uslijed nepostojanja institucionalnih mogućnosti. To potvrđuje izmještanje rešavanja krize u Ujedinjenim Nacijama gdje su SAD odigrale odlučujuću ulogu. Takođe, Evropa nije mogla žrtvovati svoje evropske vrednosti radi rešavanja krize u Jugoslaviji, ali je nesumnjivo ostao gorak utisak da je, kako primjećuje profesor

Stojanović, rat u Jugoslaviji djete "Mastrihta".

Glava šest donosi analizu svih relevantnih faktora koji opredjeljuju politiku Evropske unije prema Istocnoj Evropi. Politički odlučiooci Zapadne Evope oročeni prije svega u Evropskoj uniji polazeći od svoje perspektivne moralne superiornosti smatrali su da je neophodno sopstveni model političkog organizovanja instalirati u Istočnoj Evropi kako bi se djelotovorno riješili nacionalistički sukobi i problemi tranzicije. To se pokazalo pogrešnim pa se moralo pristupiti reviziji spoljne politike u cjelini. Sigurno da Evropska unija kao velika ekonomska sila ne može ostati po strani u svim važnim pitanjima svjetske politike. Stoga se nastoji unaprijediti spoljna politika, što se, donekle, uspjeva reformama. Pozitivan korak u tome pravcu je proširivanjem broja članova Evropske unije i podizanjem nivoa odnosa sa onim državama koje ne mogu ispuniti uslove za punopravno članstvo. Takođe je vidljiva činjenica da se uistinu, ne i u dovoljnoj mjeri afirmiše princip nadnacionalnosti u sferi donošenja odluka.

Knjiga sadrži i brojne značajne dokumente od kojih ističeme samo neke i to: 1. O ulozi Zapadnoevropske unija sa Atlantskim paktom; 2. Bijela knjiga priprema pridruženih zemalja centralno-istočne Evrope za integraciju u interno tržište Unije; 3. Agenda dvijehiljade za jaču i širu Uniju, itd.

"Spoljna politika Evropske unije" uglednog profesora Radoslava Stojanovića predstavlja značaki spoj pedagoški dimenzioniranog i naučno utemeljenog

pristupa složenom kompleksu toga najvažnijeg djela epohalnog procesa integracije u Evropi. Svoja istraživanja autor je temeljio na bogatim empirijskim činjenicama. Pri tome je izbjegao zamke puke deskripcije i zahvaljujući svojoj visokoj erudiciji došao do zaključaka i naučnih rezultata koji po svojim kvalitetima predstavljaju trajnu vrijednost za našu pravnu nauku i opštu kulturu.

Doc. dr Filip Turčinović